

THE PLACE TO BE

Leer- en werkomgevingen in het Hoger Onderwijs

Op 17 april vond het debat rond het thema 'Beleving en leer- en werkplekken in het hoger onderwijs' plaats in de Dining Hall van University College Utrecht; de voormalige kantine voor militairen, nu omgetoverd tot studielandschap voor studenten. Het debat werd gefaciliteerd door Forbo Flooring in samenwerking met Schooldomein.

Sibo Arbeek

Sprekers

- Marieke Meulman, segmentmanager onderwijs, Forbo Flooring
- Titia Luiten, directeur en architect JHK Architecten
- Marij Veugelers, consultant Future Learning UvA Amsterdam
- Wim Pullen, directeur Center for People and Buildings
- Teun van Wijk, partner en senior adviseur ICSadviseurs
- Sibbo Arbeek, hoofdredacteur Schooldomein

RECEIVE, MOVE, EDUCATE, CONNECT, CONCENTRATE & RESEARCH

Marieke Meulman van Forbo Flooring trapt af: "We zien dat campussen op grote schaal vernieuwd worden. In de beleving van ruimten in onderwijsgebouwen onderscheiden we zes thema's: Receive, Move, Educate, Connect, Concentrate en Research. Met onze

"Bij bouwen gaat het altijd om geld en meters; maar wat is het onderwijsconcept in relatie tot de beoogde didactiek?"

veelzijdige producten en collecties kunnen we volop inspiratie bieden voor al deze toepassingen. Eén van de ontwikkelingen is

Marieke Meulman

dat er meer omgevingen worden ingericht waar studenten, medewerkers en bezoekers kunnen werken, studeren en ontspannen. De geheel vernieuwde Refter op de campus van de Radboud Universiteit is hier een mooi voorbeeld van. Ook de Dining Hall op de Internationale Campus van de Universiteit van Utrecht is een mooi voorbeeld van een geslaagde transformatie. We zijn er trots op dat in deze vernieuwende concepten gekozen is voor onze vloeren. Een andere beweging is dat studielandschappen meer flexibel en modulair worden ingericht. Een mooi voorbeeld hiervan is het Atlasgebouw, het nieuwe hoofdgebouw van de TU Eindhoven. De keuze van Marmoleum in combina-

tie met flexibele PVC tegels van Forbo sluit mooi aan op de bijzondere architectuur en faciliteert de complexe computervloeren. Ook duurzaamheid wordt steeds meer een argument bij de keuze van materialen. Voor huisvestingsmanagers geeft dit nieuwe uitdagingen. Want wanneer voldoet een materiaal aan de duurzaamheidscriteria? Forbo is trots op haar paradepaardje Marmoleum, nog altijd de meest duurzame keuze als het om vloeren gaat. De nieuwe website InsideInside.nl geeft huisvestingsmanagers inzicht bij de keuze van de meest duurzame interieurproducten. Dit is een initiatief van de Dutch Green Building Council en Forbo is één van de participanten.

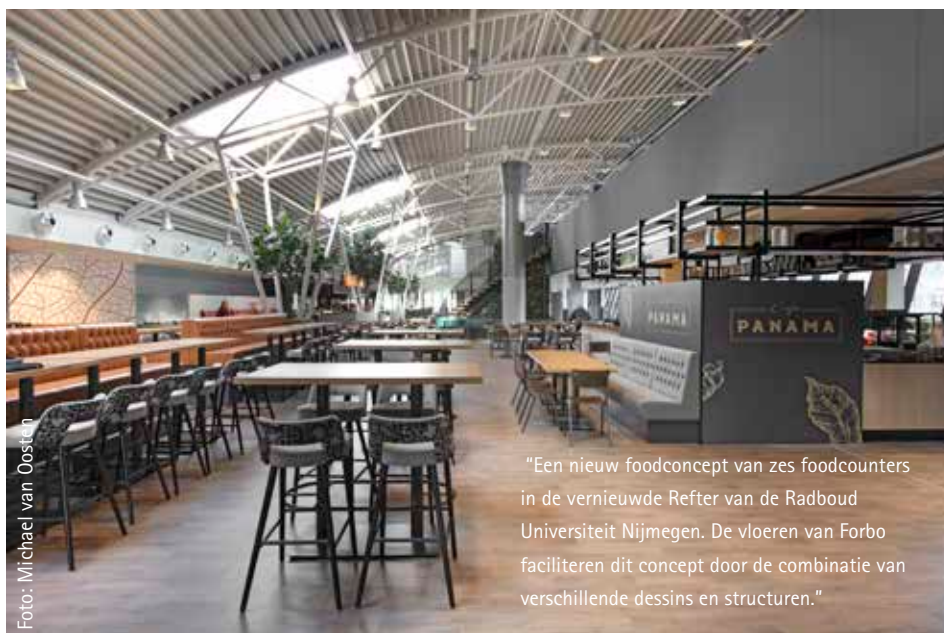

Foto: Michael van Oosten

"Een nieuw foodconcept van zes foodcounters in de vernieuwde Refter van de Radboud Universiteit Nijmegen. De vloeren van Forbo faciliteren dit concept door de combinatie van verschillende dessins en structuren."

Foto: Monique Kooijman

"Ik vind het geweldig om door gebouwen te lopen waar overal studenten zitten met een variatie in kleur en inrichting."

Marij Veugelers

HOMEY METERS

"We komen uit een generatie met traditionele werkgroepzaaltjes versus grote collegezalen, maar alles verandert met de intrede van de digitale leeromgeving rond 2000," stelt Marij Veugelers. "Het gevolg was dat onderwijsvisies ook aangepast werden rond begrippen als *active learning* en *blended learning*. De student kwam met zijn 21e-eeuwse vaardigheden centraal te staan en de docent wordt meer coach en begeleider van het onderwijs. Het concept van de active learning classroom werd in 2006 in de USA breed uitgerold. In 2014 gaf het *NMC Horizon Report* aan dat *redesigning the learning space* tot 2019 op de agenda staat voor brede implementatie. Wij lopen internationaal achter; in Engeland zag ik veel voorbeelden met groepstafels in een collegezaalopstelling. In het nieuwe TU

Delft Pulse gebouw zie je ruimten waar je even een frontale opstelling hebt, maar vervolgens in groepen kunt werken. In *the classroom of the future* zie je verschillende typen meubilair en inrichting, en veel white boards of digitale schermen voor het groepswerk, naast tafels die je kunt opvouwen en inklappen zodat een ruimte continue kan veranderen, afhankelijk van de gekozen werkvorm. Dat zie je ook al in het *Living Lab* van de Universiteit Leiden waar 1 grote vloer heel flexibel is ingericht met verplaatsbare stoelen en beschrijfbaar tafels. Ook de studielandschappen zijn verder doorontwikkeld; ik vind het geweldig om door gebouwen te lopen waar overal studenten zitten met een variatie in kleur en inrichting. Ondanks dat er *research based literatuur* is blijft het management huive-

rig om echt te innoveren. Sinds een jaar of acht zie ik bij hogescholen een tendens om meters en ruimten effectiever te gebruiken, maar verder teruggaan in meters vind ik geen goede ontwikkeling; studenten hebben veel *homey meters* nodig. Docenten moeten beter ondersteund worden door onderwijs- en IT-deskundigen om het onderwijs te laten kantelen. Studenten moeten ook leren dat een innovatieve leeromgeving een andere attitude dan in een traditionele setting vraagt. Bij bouwen gaat het altijd om geld en meters; maar wat is het onderwijsconcept in relatie tot de beoogde didactiek? Aan de top van de tien randvoorwaarden voor een succesvolle innovatieve leer- en werkomgeving staan altijd nog leiderschap en voldoende draagvlak. Ik zie vaak een onderwijsvisie in woorden, maar nog niet in daden."

PLEKKEN VOOR DE TOEKOMST

"Scholen bestaan uit mensen met verschillende ideeën. Voor het maken van plannen is dit een voordeel, het zorgt voor een brede blik," stelt Teun van Wijk. "In de vraagstelling van onze workshops spreek ik bewust alle drijfveren aan. Samen dragen ze bij aan een compleet en breedgedragen resultaat." Teun vat deze drijfveren samen in zes uitroepetekens: *Inspire!* (gerichtheid op toekomst); *Together!* (mensgerichtheid en verbindingen); *Create!* (ondernemerschap en experiment); *Think!* (organiseerbaarheid en structuur); *Action!* (besluitvaardigheid en kaders) en *Care!* (waarden en thuisvoelen). In zijn workshops brengen deelnemers twee onderwerpen steevast naar voren: inspirerend en toekomstgericht zijn door de verbinding met stad en omgeving, plus de mogelijkheid om flexibel

op vragen en veranderingen in te kunnen spelen. Een toekomstgerichte omgeving is vooral een omgeving waar de toekomst zich nu al aandient, bijvoorbeeld waar de samenwerking tussen kennisinstellingen, onderzoek, samenleving en bedrijven plaatsvindt. Een hogeschool heeft als haast geen ander de mogelijkheid om daarin een verbindende schakel te zijn. In zijn presentatie beschrijft Teun drie geslaagde voorbeelden uit Groningen: European Research Institute for the Biology of Ageing, Energy Academy Europe (EAE) en het Energy Transition Centre (EnTranCe). Deze omgevingen zijn achtereenvolgens geïnitieerd door UMCG, RuG en de Hanzehogeschool, maar dragen niet hun naam. Voor elke omgeving is bewust gekozen voor een nieuwe naam, die uitdrukking geeft aan het gemeenschappelijke thema waarbinnen een verschei-

Bijvoorbeeld op aantrekkelijke plekken waar kennisinstellingen en bedrijven met elkaar samenwerken. De omgeving werkt als een 'biotoop' waarbinnen deelnemers gedijen.

denheid aan organisaties met elkaar samenwerkt. Een samenwerkende partij is daardoor binnen het gebouw niet ondergeschikt aan een veel grotere (onderwijs)organisatie. Een andere overeenkomst is dat alle drie samenwerkprojecten over voldoende kritische

BETEKENISVOLLE GEBOUWEN

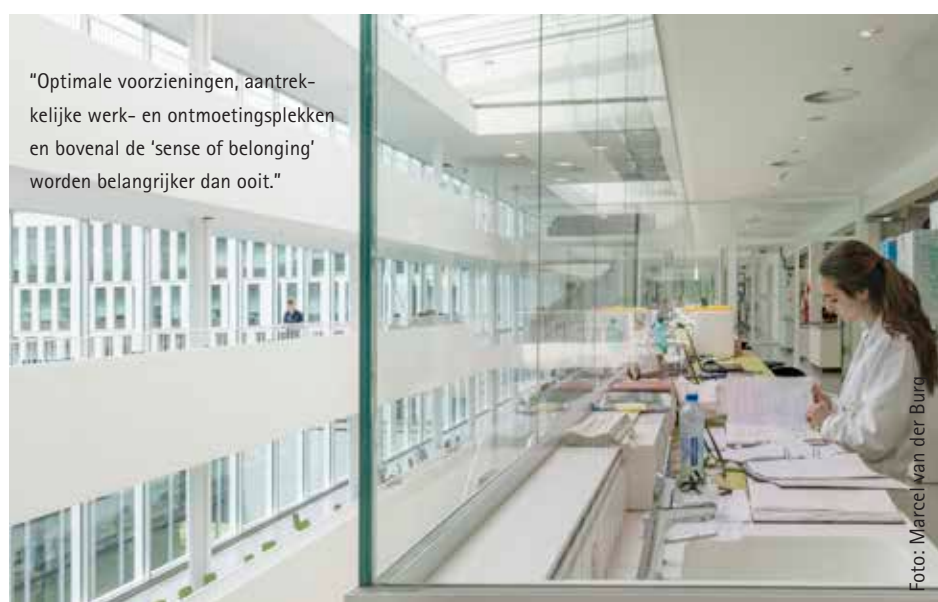
“Vroeger was het duidelijk: aan het oude gebouw van de Faculteit Bouwkunde in Delft kon je aflezen wat er binnen gebeurde. Tegenwoordig is er veel aandacht voor het ontwikkelen van flexibele onderwijsomgevingen, met het accent op inrichting en meubilair, maar er is minder aandacht voor de betekenis van gebouwen zelf”, opent Titia Luiten. “Komt dat mede doordat we in een samenleving leven, waarbij de tweedeling toeneemt en alles digitaal kan? Waarom heb je dan nog een specifiek onderwijsgebouw nodig? De brand in de Notre-Dame laat zien dat een gebouw voor veel meer kan staan dan alleen de functie, net zoals een school een vormende periode in je le-

ven markeert. Toch zag je na het afbranden van het faculteitsgebouw Bouwkunde in Delft dat het onderwijs ook goed rond een geïmproviseerd tentenkamp georganiseerd kon worden. Doordat je overal digitaal bent verbonden, kan leren en werken overal; zo ontwerpt de NS al treinen met flexibele werkplekken. De nieuwe bibliotheek Stadkamer in Zwolle is de nieuwe hotspot in de stad waar je van alles kunt beleven en een coffeebar in Haarlem adverteert met ‘de beste plek om te studeren’. Het antwoord vertaalt zich ook in een veranderende ontwerppoging; in de nieuwe Faculteit Wis- en Natuurkunde in Leiden zijn voorzieningen waar mogelijk verbonden met het grote geheel en zijn ruimten zo generiek mogelijk

Titia Luiten

ontworpen. Centrale voorzieningen in recente gebouwen lopen als een trein, omdat je er kunt ontmoeten, loungen, werken en eten. Een gebouw moet je het gevoel geven dat je ergens bij hoort. ‘Het publieke domein erodeert’, stelt de Rijksbouwmeester; wat zijn dan nog de plekken in de steden waar je de maatschappij nog voelt, in plaats van dat we alleen nog op individuele prikkels reageren? Een van de weinige plekken waar je nog de volle breedte van de maatschappij ervaart is op het plein van de basisschool. Ik pleit voor gebouwen die meer zijn dan het verzamelen van je eigen typen wensen. De nieuwe bibliotheek Stadkamer in Zwolle vervult die functie, als huiskamer voor de stad, met veel activiteiten en een mengeling van jong en oud. Dat maakt dat het een fijne en betekenisvolle plek wordt. De leeromgeving voor morgen is wat mij betreft onderdeel van een bredere maatschappelijke invulling met fysieke en sociale aantakkingen waardoor alle facetten van het echte leven zichtbaar worden.”

“Optimale voorzieningen, aantrekkelijke werk- en ontmoetingsplekken en bovenal de ‘sense of belonging’ worden belangrijker dan ooit.”

Foto: Marcel van der Burra

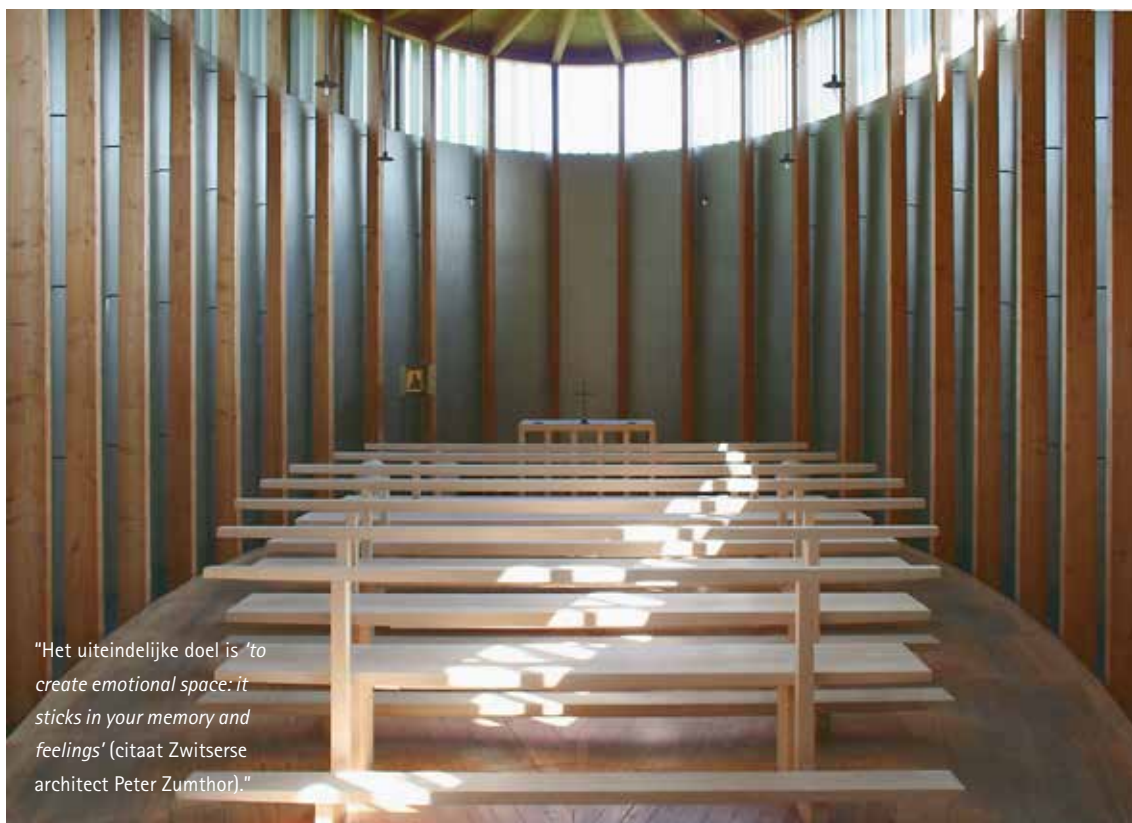
massa beschikken om daarmee impact te hebben en aantrekkingskracht uit te kunnen oefenen. Het zijn bekende plekken waar je graag bij wilt horen. Binnen de gebouwen is maximaal gedacht aan ontmoetingsplekken, zichtlijnen, variatie aan ruimten en openheid naar de directe omgeving. Een extra aan-

dachtspunt is het leggen van relaties tussen verschillende verdiepingen, met als doel om te voorkomen dat verdiepingen een eilandcultuur veroorzaken. Eriba beschikt over een gebouw, met per bouwlaag een mix van algemene laboratoriumplekken, specifieke (aanpasbare) laboratoriumruimten, werkplekken voor onderzoekers, ontmoetingsplekken, een conferentieruimte en op de begane grond een expositieruimte over Healthy Ageing. Bijzonder aan de opzet is de wijze waarop de werkplekken een verbindende schakel vormen tussen de laboratoria, die over de verdiepingen verspreid zijn. Het gebouw maakt veel verschillende vormen van gebruik mogelijk, dit was nodig omdat bij de planning nog niet bekend was wie de toekomstige onderzoeksgroepen zullen worden. EnTranCe is ontworpen als proeftuin voor

de Energy Community. Als metafoor is bij de planvorming ‘De Camping’ gebruikt, met een gezamenlijke ontmoetingsplek, prima gezamenlijke voorzieningen en water en stroom voor de caravans. Bij EnTranCe is de ontmoetingsplek de ‘Energy Barn’, er zijn prima onderwijs- en conferentievoorzieningen plus een gezamenlijke overdekte werkplaats. Het belangrijkste onderdeel is het buitenterrein met een ring van leidingen voor verschillende energiedragers, waar onderzoeksprojecten uit de hele wereld letterlijk aan kunnen haken. Zo is de omgeving ontworpen als een biotoop voor energiepioniers, waarvan bij het maken van de plannen deels nog onbekend was wie dat in de toekomst zullen zijn. Het is een voorbeeld van een inspirerende omgeving waar de toekomst zich steeds opnieuw aandient.”

Teun van Wijk

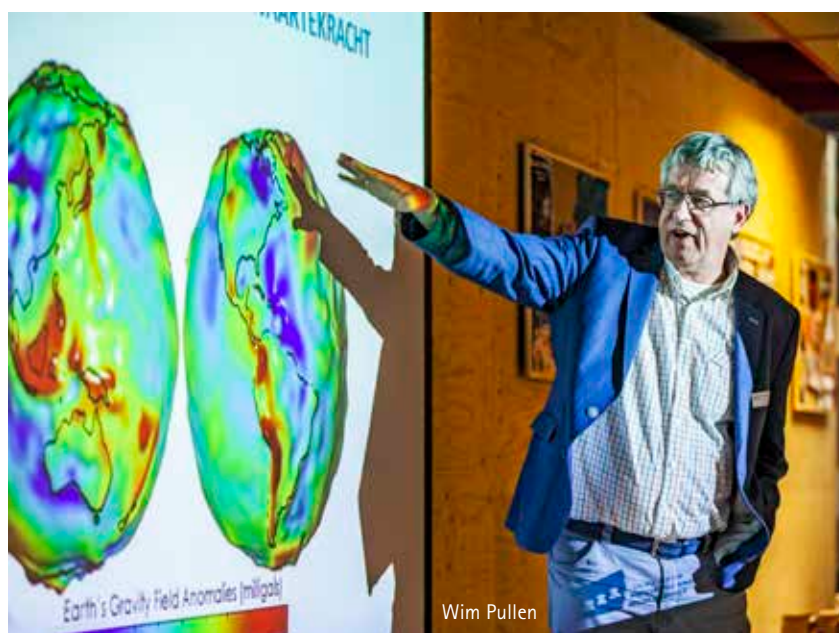
"Het uiteindelijke doel is 'to create emotional space: it sticks in your memory and feelings' (citaat Zwitserse architect Peter Zumthor)."

"Een gebouw moet je het gevoel geven dat je ergens bij hoort"

THINGIFICATION

"Scheiden en verbinden; dat doen we voortdurend in het zoeken van de relatie tussen mensen, werk en werkomgeving", begint Wim Pullen; "daarbij zien we dat we met woorden onechte feiten maken, die we als de werkelijkheid gaan zien. Dat noemen we reïficatie. Zoals het toekennen van menselijke eigenschappen aan gebouwen: het slimme gebouw, het adaptieve gebouw of het gezonde gebouw. Tegelijkertijd verdingen de gebruikers: bent u al een IP adres? Dat noemen we de thingification. De omgekeerde wereld; het is de bedoeling dat wij smart zijn en het gebouw niet. Die relatie tussen betekenis, beleving en gedrag herken je ook in de discussie over kantoorruimten en werkplekken. Daar doen wij veel evidence based onderzoek naar. Het uiteindelijke doel is 'to create emotional space: it sticks in your memory and feelings' stelt de Zwitserse architect Peter Zumthor. De kern van onderwijs is Bildung en kennelijk zijn wij niet slim genoeg om ruimten te maken waar mensen een bepaalde beleving bij hebben, zoals met die rommelige kantoorruimte waar we vroeger op vrijdagmiddag een fles openrokken om de week door te nemen. In de faculteit Geowetenschappen in Utrecht is het organiserend principe *docent volgt student* doorgevoerd, waardoor rust én interactie tussen medewerkers in het gebouw ontstaat, omdat docentenwerkplekken en studentenplekken uit elkaar zijn gehaald. Een werkomgeving moet mensen productief maken. Daarvoor heb je een aantal principes. Dat zijn er vier: de moge-

lijkheid je te concentreren, de functionaliteit en het comfort van de werkplek, hoeveelheid en diversiteit van plekken, de mogelijkheid tot privacy. Die bepalen de mate waarin je doelen voor individuele medewerkers wilt halen. Onze les is dat flex kantoren werken, maar niet ten koste van alles. En bovenaan de lijst van voorwaarden voor productiviteit staat niet de fysieke werkomgeving, maar aspecten als sociale structuur, leiderschap en vertrouwen geven. Dan heb je het over het gedrag van mensen." 🕒

Wim Pullen